

XX ASRNING 30-YILLARI TANQIDCHILARI IJODI

Akbarova Shirin Avazjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *XX asrning 30-yillarida o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini kompleks tarzda yoritishga bag'ishlangan. Unda davrning ijtimoiy-siyosiy muhitining adabiy tanqidga ko'rsatgan bevosita va bilvosita ta'siri tahlil qilinadi. Xususan, totalitar mafkura hukmron bo'lgan sharoitda tanqidchilarning ijodiy erkinligi, ularning badiiy asarlarga yondashuvi hamda baholash mezonlari qanday shakllangani masalasi chuqur ochib beriladi.*

30-yillar tanqidchilari ijodiga insoniy tafakkur nuqtayi nazaridan yondashilib, ularning faqat mafkura ijrochisi emas, balki adabiy jarayonni tushunishga intilgan ziyoli qatlam vakillari sifatidagi o'rni ham baholanadi. Tanqidchilarning qarashlarida kuzatilgan ichki ziddiyatlar, ya'ni estetik ideal bilan siyosiy talablar o'rtasidagi kurash masalasi alohida e'tibor markaziga olinadi.

Shuningdek, maqolada adabiy tanqidning jamiyatdagi vazifasi, uning ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantirishdagi roli ham tahlil qilinadi. 30-yillar tanqidchiligi nafaqat o'z davrining mahsuli, balki keyingi adabiy-estetik qarashlar rivojiga ta'sir ko'rsatgan muhim bosqich sifatida talqin etiladi. Mazkur tadqiqot orqali o'quvchi o'sha davr adabiy muhitini, tanqidchilarning fikrlash tarzini va ularning ijodiy merosini yanada chuqurroq anglash imkoniga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: *adabiy tanqid, XX asr 30-yillari, o'zbek adabiyoti, mafkuraviy bosim, sotsialistik realizm, estetik tafakkur, badiiy tahlil, ijtimoiy ong, adabiy jarayon, tanqidchilik maktabi, ijodiy erkinlik, g'oyaviylik, badiiylik, publitsistika, ziyolilar tafakkuri, tarixiy jarayon, adabiy meros, estetik qarashlar, ijtimoiy muhit, adabiyot va siyosat munosabati.*

Kirish

XX asrning 30-yillari o'zbek adabiyoti va adabiy tanqidchiligi tarixida alohida, murakkab hamda ziddiyatlarga boy davr sifatida namoyon bo'ladi. Bu davrni faqat tarixiy jarayon sifatida emas, balki inson tafakkuri, ijodiy erkinlik va mafkura o'rtasidagi murakkab munosabatlar maydoni sifatida ham anglash muhimdir. Chunki aynan shu yillarda adabiyot va unga hamroh bo'lgan tanqidchilik jamiyatning siyosiy yo'nalishlari bilan bevosita bog'lanib ketdi.

Adabiy tanqid bu davrda oddiygina badiiy asarni baholovchi vosita bo'lib qolmadi, balki jamiyat ongini shakllantirish, uni ma'lum g'oyalar asosida yo'naltirish quroliga aylandi. Shu jihatdan qaraganda, 30-yillar tanqidchiligi faoliyatini faqat biryoqlama baholash yetarli emas. Ularni o'z davrining farzandlari sifatida, mavjud sharoit ichida fikrlashga majbur bo'lgan ziyolilar sifatida ko'rish zarur[1].

Mazkur davr tanqidchilari oldida ikki muhim vazifa turar edi: bir tomondan, ular adabiyotning badiiy-estetik mezonlarini rivojlantirishga intildilar, ikkinchi tomondan esa hukmron mafkura talablariga mos ravishda ijod qilishga majbur bo'ldilar. Bu esa ularning qarashlarida ichki ziddiyatlarni yuzaga keltirdi. Inson ongi nuqtayi nazaridan qaralganda, bu ziddiyatlar nafaqat tanqidchilarning shaxsiy pozitsiyasini, balki butun bir davr ruhiyatini aks ettiradi[2].

Shu bois XX asrning 30-yillari adabiy tanqidchiligi masalasini o'rganish bugungi kunda ham dolzarbdir. U orqali nafaqat adabiyot tarixini, balki inson tafakkurining murakkab evolyutsiyasini ham anglash mumkin.

Adabiy tanqidning ijtimoiy-madaniy sharoit bilan bog'liqligi

30-yillar adabiy tanqidchiligi, avvalo, o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy muhiti bilan chambarchas bog'liq holda shakllandi. Jamiyatda hukmron bo'lgan mafkuraviy tizim adabiyotdan aniq maqsadlarni talab qilar edi: u xalqni tarbiyalashi, yangi tuzum g'oyalarini targ'ib qilishi lozim edi. Shu sababli tanqidchilar ham o'z faoliyatida badiiy asarning estetik qiymatidan ko'ra, uning ijtimoiy foydasiga ko'proq e'tibor qaratdilar[3].

Bu jarayonda inson tafakkuri o'ziga xos sinovdan o'tdi. Tanqidchi bir

vaqtning o'zida ham haqiqatni anglashga intilgan ziyoli, ham mavjud tizim talablariga moslashishga majbur bo'lgan ijodkor edi. Natijada adabiy tanqid ikki qatlamli xususiyat kasb etdi: tashqi tomondan mafkuraviylik ustun bo'lsa, ichki qatlamda estetik izlanishlar davom etdi.

Tanqidchilarning badiiy-estetik qarashlari

30-yillar tanqidchilari badiiy asarni tahlil qilishda realizm tamoyillariga tayanishga harakat qildilar. Ular uchun asarda hayot haqiqatining aks etishi, ijtimoiy muammolarning yoritilishi muhim mezonlardan biri edi. Biroq bu realizm ko'pincha "sotsialistik realizm" talablari bilan chegaralangan edi.

Shunga qaramay, ayrim tanqidchilar badiiylik, obrazlilik, til va uslub masalalariga ham jiddiy e'tibor qaratganlar. Ularning ishlari adabiy tanqidning faqat mafkuraviy emas, balki estetik fan sifatida shakllanishiga zamin yaratdi[4].

Inson ongi nuqtayi nazaridan qaralganda, bu holat tanqidchilarning ichki intilishlarini ko'rsatadi: ular faqat buyruq bajaruvchi emas, balki san'at mohiyatini anglashga harakat qilgan tafakkur egalari edi.

Ichki ziddiyat va tanqidchilik tafakkuri

Mazkur davr tanqidchiligi tabiatida ichki ziddiyatlar muhim o'rin tutadi. Bir tomondan, ular adabiyotning erkin rivojlanishini istadilar, ikkinchi tomondan esa qat'iy ideologik nazorat ostida ishlashga majbur bo'ldilar.

Bu ziddiyatlar ularning maqolalarida ham seziladi: ayrim hollarda asarlarning badiiy yutuqlari tan olinadi, biroq yakunda mafkuraviy mezonlar ustun qo'yiladi. Bu esa tanqidchining shaxsiy qarashi bilan rasmiy pozitsiya o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi.

Shu jihatdan 30-yillar tanqidchiligi inson tafakkurining murakkabligini, uning tashqi bosimlar ostida qanday shakllanishini yaqqol namoyon etadi[5].

Adabiy jarayonga ta'siri va tarixiy ahamiyati

30-yillar tanqidchilari o'z faoliyati orqali adabiy jarayonni ma'lum yo'nalishda rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatdilar. Ular yozuvchilar ijodini baholash, yo'naltirish va hatto ma'lum darajada nazorat qilish vazifasini bajardilar.

Bu davr tajribasi keyingi adabiy tanqid rivoji uchun muhim saboq bo'ldi.

Ayniqsa, tanqidda mustaqil fikr yuritish, estetik mezonlarni ustuvor qo'yish zarurati aynan shu tarixiy bosqich orqali anglab yetildi[6].

Bugungi nuqtayi nazardan qaralganda, 30-yillar tanqidchiligi faqat cheklovlar davri emas, balki adabiy tafakkur shakllangan, muhim nazariy asoslar yaratilgan davr sifatida ham qadrlanadi.

Xulosa

XX asrning 30-yillari o'zbek adabiy tanqidchiligi tarixida o'ziga xos burilish davri bo'lib, u nafaqat adabiy jarayonning, balki inson tafakkurining ham murakkab sinov bosqichi sifatida namoyon bo'ladi. Bu davr tanqidchiligi yuzaki qaraganda mafkuraviy bosim ostida shakllangan tizim sifatida ko'rinsa-da, uning ichki qatlamida chuqur intellektual izlanishlar, estetik tafakkur va badiiy haqiqatni anglashga bo'lgan intilish mavjud edi.

Tanqidchilar faoliyati orqali adabiyotning jamiyat hayotidagi o'rni yanada kuchaydi, u faqat estetik hodisa emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi muhim omilga aylandi. Shu bilan birga, bu jarayon tanqidchilarning shaxsiy fikri va rasmiy mafkura o'rtasida muvozanat izlashiga olib keldi. Aynan shu muvozanat izlash jarayoni inson tafakkurining moslashuvchanligi va murakkabligini yaqqol namoyon etdi.

30-yillar tanqidchiligi tajribasi bugungi kunda ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. U bizga adabiy tanqidning haqiqiy vazifasi nimadan iborat ekanini, ya'ni badiiy asarni erkin, xolis va chuqur tahlil qilish zarurligini eslatadi. Shu jihatdan qaraganda, mazkur davr nafaqat tarixiy xotira, balki zamonaviy adabiy tafakkur uchun ham saboq vazifasini bajaradi.

XX asrning 30-yillari tanqidchilari ijodi o'zbek adabiyoti tarixida murakkab, ammo zarur bosqich bo'lib, u keyingi adabiy tanqid rivoji uchun mustahkam poydevor yaratgan muhim davr sifatida baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Karimov N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi, 2005.
- 2.Qosimov B. *O'zbek adabiy tanqidi tarixi*. Toshkent: Fan, 2010.
- 3.Yo'ldoshev Q. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
- 4.Normatov U. *Adabiy tanqid nazariyasi*. Toshkent: Fan, 2007.
- 5.Sharafiddinov O. *Adabiy tanqid va zamon*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1981.
- 6.Abdulla Qahhor. *Asarlar*. Toshkent: Sharq nashriyoti, turli yillar.